

'המדינה האסלאמית' נגד המדינה הסעודית

יואל גוז'נסקי

'המדינה האסלאמית' מהווה איום לערב הסעודית ולמדינות המפרץ, איום שבראש ובראשונה הוא אידאולוגי-דתי. 'המדינה האסלאמית', המבקשת להקים ח'ליפות "אותנטית" במקום הסדר המדינתי הקיים, רואה במשטרים המלוכניים במפרץ כופרים שסטו מדרך האסלאם ומבקשת, לפיכך, להפילם. האתגר הנשקף מ'המדינה האסלאמית' מכוון בעיקר לריאקציה השמרנית של האסלאם הסוני שבית המלוכה הסעודי מייצג אותה – הוהאביה. ניתן להבין את תמצית האיבה הרעיונית מקריאתו של אבו בכר אל-בגדאדי, מנהיג 'המדינה האסלאמית', כמו בן-לאדן בעשור הקודם, להפלת הממלכה הסעודית, שמצדה רואה עצמה "שומרת המקומות הקדושים לאסלאם".

בפועל איימה 'המדינה האסלאמית' לפגוע בערב הסעודית – בפעם הראשונה באופן פומבי – בקלטת שמע שפרסמה בנובמבר 2014 ובה קרא אל-בגדאדי לפגוע בשיעים, בזרים ובבית המלוכה עצמו, והכריז על הרחבת 'המדינה האסלאמית' לשטחי חצי-ההאי הערבי (מחוץ נג'ד).¹ בקלטת נמנע אל-בגדאדי מאזכור השם המפורש ערב הסעודית, שמא תהיה בכך הכרה בלגיטימציה השלטונית של בית סעוד. סמוך למועד זה קראה 'המדינה האסלאמית' בכתב-העת שהיא מוציאה, 'דאביק', להניף "את דגל הח'ליפות מעל מכה ומדינה... נגד רצונם של הכופרים והצבועים". באותו גיליון אל-בגדאדי אף קרא לסעודים להעדיף להישאר בממלכה ולהילחם שם להקמת הח'ליפות, במקום לצאת לזירות לחימה מרוחקות.²

המטרה: הגברת המתח הבין-עדת

'המדינה האסלאמית' משגשגת באזורים בהם קווי השסע הסוני-שיעי מדממים. לא לשווא בחרה לשים לה למטרה את השיעים, אשר רבים מהם הם אזרחי המונרכיות הערביות במפרץ (15 אחוזים מהאוכלוסייה בערב הסעודית; 30 אחוזים בכווית; 70 אחוזים בבחריין). היא זיהתה "בטן רכה" זו ונובמבר 2014, בעת טקסי העשורא של האוכלוסייה השיעית, ביצעה פיגועי התאבדות במחוז המזרחי בערב הסעודית, שבו

מרוכז רוב הציבור השיעי בממלכה. תא הטרור שהיה אחראי לפיגוע, בו נהרגו תשעה מתפללים שיעים, פורק – לפי משרד הפנים הסעודי.³ אולם, במאי 2015 בוצעה ההתקפה הקטלנית ביותר בערב הסעודית מזה יותר מעשור, שעליה קיבלה אחריות 'וילאית נג'ד' של 'המדינה האסלאמית': שני פיגועים במסגדים שיעיים תוך שבוע, שבהם נהרגו 25 אזרחים ונפצעו עשרות.⁴ כעבור חודש, לקראת יום השנה להכרזת הח'ליפות, פוצץ עצמו מחבל ממוצא סעודי במסגד שיעי הומה אדם בבירת כוויט, והרג 26 מתפללים שיעים. באוגוסט 2015 קיבלה 'המדינה האסלאמית' אחריות גם לפיצוץ מסגד המשמש את כוחות הביטחון הסעודיים סמוך לגבול עם תימן, שבו נהרגו 15 איש. יש להוסיף את ניסיונותיה של 'המדינה האסלאמית' לחדור לטריטוריה הסעודית, למשל בינואר 2015 צפונית לערער, וירי רקטות מעיראק לשטח הממלכה.⁵

'המדינה האסלאמית' מנסה לתקוע טריז בין המיעוט השיעי לרוב הסוני, בתקווה שכל תגובה אלימה מצדם של השיעים תעורר תגובת נגד של המשטר, וחוזר חלילה. אל-בגדאדי מקווה כי באמצעות התקפות על השיעים תנוצל האיבה כלפיהם לשם גיוס פעילים לארגון, ובמקביל תעורר הלגיטימציה של בתי המלוכה וציבותם. הצלחות 'המדינה האסלאמית' והאידיאולוגיה שלה קוסמים לצעירים סונים רבים, שייתכן כי יפנו זעמם כלפי האוכלוסייה השיעית או כלפי בתי המלוכה עצמם, אם אלה ייראו כמפייסים את השיעים. על אף שהשיעים נתפסים על ידי רבים בערב הסעודית כ"גיס חמישי" איראני, הם מעולם לא קראו תיגר על יציבות המשטר – אלה היו תמיד הסונים. יתרה מכך, בית המלוכה הסעודי עצמו נושא בחלק מהאחריות למתיחות, משום שהוא עושה שימוש ברטוריקה אנטי-שיעית כדי להגביר את התמיכה בו וביעדיו, על רקע המאבק באיראן והלחימה נגד שלוחיה בזירות שונות. אם השיעים יבקשו להגיב להתקפות עליהם, הדבר ישחק לידי 'המדינה האסלאמית', שתצטייר כמגינת הסונים. קרוב לשני שלישים מהאוכלוסייה הסעודית הם מתחת לגיל 30. רבים מצעירים אלה מובטלים ונותנים דרור לתסכולם בעולם הווירטואלי, שבו רבים מהם מביעים תמיכה ברעיונות 'המדינה האסלאמית'. בית המלוכה הגביר בתגובה את הפיקוח על האינטרנט ועל הדרשנים, והגדיל את הסכום שהוא מקצה לטובת פתרונות דיור, תעסוקה ולימודים עבור קבוצת גיל זו.⁶ במקביל, מנגנוני הביטחון הסעודיים הרגו או עצרו בשנתיים האחרונות מאות פעילים (רובם סעודים) שהשתייכו ל'מדינה האסלאמית' ושעסקו, לדברי השלטונות, בגיוס פעילים ותרומות ובתכנון פיגועים והתנקשויות בממלכה.⁷

לקחי המאבק באל-קאעדה

בעבר פעלו בממלכה אנשי אל-קאעדה, ששבו מאפגניסטן וביצעו בה שורה של פיגועי ראוה. לאחר מאבק ממושך הצליחו שלטונות ערב הסעודית לבלום את פעילותם

ולעצור רבים ממנהיגיהם. למרות ההצלחה היחסית מול אל-קאעדה לפני כעשור, האתגר שמציבה כעת 'המדינה האסלאמית' עלול להתברר כמשמעותי יותר. שובם של "בוגרי סוריה ועיראק" לערב הסעודית עלול להעמיד במבחן את היעילות היחסית שהפגינו גורמי הביטחון הסעודיים במאבקם בטרור. גל הטרור שפגע בממלכה במחצית העשור הקודם רוסן, בין השאר, באמצעות תהליך, אשר מידת הצלחתו שנויה במחלוקת, שעיקרו "שיקום" פעילי טרור. כעת בכוונת הסעודים לפתוח מרכזי "שיקום" נוספים, לצד המרכז הפועל בריאד. העובדה כי הסעודים, ועמם מדינות מפרץ נוספות, נוקטים צעדים אקטיביים מול האתגר מעידה עד כמה חמורה תפיסת האיום שמציבה חזרתם של סעודים מסוריה ומעיראק על המשטרים, ועל אינטרסים מערביים בשטחם.

מעל 2,000 צעירים סעודים הצטרפו לשורותיה של 'המדינה האסלאמית' בלחימה בסוריה ובעיראק, למרות צו מלכותי המטיל עונשים כבדים על מי שיצטרפו לשורותיה, יממנו אותה, יתמכו בה או יזדהו עם רעיונותיה.⁸ שובם של רבים מצעירים אלה (שעד ספטמבר 2015 מספרם נאמד בכמה מאות), המהווים את אחת מקבוצות הלוחמים הגדולות בשורות 'המדינה האסלאמית', עלולה גם היא להוות בעיה ביטחונית משמעותית עבור בית המלוכה הסעודי. זה מרכז מאמץ בנושאים הבאים: פעילות לפגיעה במקורות הכלכליים של 'המדינה האסלאמית' ברמה המקומית; ניסיון לעצור את זרם הצעירים הסעודים היוצאים מהממלכה והחוזרים אליה; פעילות נגד הפצת המסרים והתעמולה של 'המדינה האסלאמית' על ידי פעולה של הממסד הדתי, כלי התקשורת ומערכת האכיפה והענישה בממלכה. קריאת התיגר המפורשת של 'המדינה האסלאמית' כלפי ערב הסעודית וכלפי מלכיה, הרואים עצמם "שומרי המקומות הקדושים" לאסלאם, הביאו את המופתי של ערב הסעודית, הסמכות הדתית העליונה בממלכה, להתגייס למערכה ולהכריז על רעיונותיה של 'המדינה האסלאמית' כסטייה מהאסלאם וכ"איום מספר אחת על האסלאם".⁹

שכנותיה של ערב הסעודית החלו גם הן לנסות להתמודד בדרכים שונות עם האתגר. בכווית למשל פוטרו כ-200 דרשנים שהחזיקו לטענת השלטונות באידאולוגיה קיצונית,¹⁰ והתקבל חוק המחייב את מיליון וחצי האזרחים ושלושה מיליון הזרים באמירות לתת דגימת די-אן-אי שתקל, לטענת בית המלוכה, לאתר חשודים בפעילות טרור.¹¹ כמו ערב הסעודית, גם איחוד האמירויות הערביות הקים מטה תקשורת שתפקידו ניטור תכנים העולים ברשתות החברתיות, כדי לאתגר את הנרטיב של 'המדינה האסלאמית' "ולתת הד גם לקולות מתונים".¹² גם בחריין היא יעד לפעילות כזו בשל המתח הבין-עדתי בתחומה, בעיקר מאז אביב 2011. אולם, בית המלוכה בבחריין מעלים עין מפעילות של סונים סלפים כדי שלא לפגוע באחדות הסוניית ובשל ראייתו את השיעים כאיום המרכזי.

החיסולים הממוקדים של בכירי אל-קאעדה ועריקה משורותיה מסייעים ל'מדינה האסלאמית' למשוך חסידים לשורותיה במדינה הערבית הענייה ביותר והמאוכלסת ביותר בחצי-האי הערבי. היא החלה לפעול בתימן במרס 2015 בפיגוע ראווה כפול במסגדים שיעיים בצנעא הבירה (145 הרוגים ו-357 פצועים), תוך ניצול הכאוס במדינה ומה שנראה כהיחלשות אל-קאעדה בחצי-האי הערבי עם חיסולו של מנהיג הארגון, נאסר אל-והיישי, בידי האמריקאים.¹³ רבות מההתקפות שלה מכוונות לעבר ריכוזי כוחות ונקודות אסטרטגיות שבשליטת החות'ים בעיקר בעיר הבירה, צנעא, שנמצאת בחזקתם. ההתקפה האחרונה (עד מועד כתיבת שורות אלו) התרחשה ביולי 2015, עת פוצצה 'המדינה האסלאמית' מכונית תופת סמוך לבית חולים בבירה.¹⁴ נדמה שאל-קאעדה ו'המדינה האסלאמית' מתחרים זה בזה מי יכה חזק יותר בחות'ים, אשר להם הישגים טריטוריאליים משמעותיים. אולם, לא מן הנמנע כי הארגונים יפנו בעתיד להילחם זה בזה, ואף לבצע פיגועים נגד מטרות בערב הסעודית.

הסעודים מוטרדים מהתחזקות האופוזיציה האסלאמית הפנימית לשלטונם בשל חזרתם של צעירים סעודים לממלכה, ולאחר ההתבססות הטריטוריאלית של 'המדינה האסלאמית', הכופרת בגבולות ובכשרות הדתית של הממלכה. בית המלוכה הסעודי מאמין כי ברשותו כלים מספיקים כדי להתמודד עם אתגר 'המדינה האסלאמית'. אולם, בית המלוכה אינו יכול לטפל באותה קלות בממסד הוואבאי המסית בעצמו נגד השיעים בממלכה, משום שכך הוא יכרות את הענף שעליו הוא עצמו יושב. מה גם שהתנאים כיום שונים, לרעת הממלכה, מאלה שהיו בין השנים 2002 ו-2006 – הן בכל האמור למספר הסעודים שיצאו להילחם בשורות 'המדינה האסלאמית' בסוריה ובעיראק, והן בשל העובדה שזירות הפעולה מגוונות יותר מבחינה גאוגרפית ומקיפות את הממלכה.

מאבקה של 'המדינה האסלאמית' בערב הסעודית ובשכנותיה הוא רעיוני-אידאולוגי בעיקרו. האתגר שהיא מציבה אינו מבוטל לבתי המלוכה, ובראשם בית סעוד. זאת, למרות שמסקרים ראשוניים עולה כי מספר הסעודים התומכים באידאולוגיה של 'המדינה האסלאמית' אינו רב, באופן יחסי.¹⁵ אחד ההסברים לנחישות הסעודית להילחם בה בגבולות הממלכה ומחוץ לה קשור דווקא לדמיון באידאולוגיות של שני הצדדים, ולתחרות שמציבה הח'ליפות המוצעת לרעיון הפאן-אסלאמי של הממלכה. לכן, ערב הסעודית ועמה שכנותיה משקיעות משאבים רבים בניסיון לערער את הנרטיב של 'המדינה האסלאמית', באמצעות הממסדים הדתיים רבי-העוצמה שלהן.

הגולם קם על יוצרו

האיום מכיוון 'המדינה האסלאמית' ילווה את ערב הסעודית ואת מדינות המפרץ בשנים הבאות. המדינות הצטרפו אמנם לקמפיין האווירי האמריקאי בסוריה נגד 'המדינה

האסלאמית' בספטמבר 2014,¹⁶ אולם הדבר נעשה בעיקר מתוך צרכים פוליטיים-דיפלומטיים ונועד לתרום לדימוי החיובי שלהן, בעוד האיום העיקרי בראייתן הוא מבית. עד כה התמקדה 'המדינה האסלאמית' בפגיעה בשיעים, בניסיון להגביר את המתח הבין-דתי ולהביא לערעור היציבות במדינות המפרץ. אולם, זו הכריזה כבר כי בכוונתה לפגוע במשטרים עצמם, כשהמשמעות האפשרית היא ניסיון לפגוע ביעדי ממשל ומתקני זיקוק והפקת נפט. כמו כן, צעירים סעודים שעד כה לא התגלו על ידי שירותי הביטחון עלולים לפעול כ"זאבים בודדים", בין אם ביוזמתם ובין אם בהכוונה מבחוץ.

בעת הזו מוגבלת נוכחותה של 'המדינה האסלאמית' בחצי-האי הערבי לעומת זירות הפעולה העיקריות שלה בעיראק ובסוריה, ואף לעומת חצי-האי סיני וללוב. אולם, פוטנציאל האחיזה שלה אינו מבוטל מהסיבות הבאות: (א) לרעיון הח'ליפות כוח משיכה רב בקרב החברות השמרניות ממילא במפרץ, בעיקר בקרב צעירים; (ב) הרעיון אטרקטיבי בקרב אלה המחזיקים באידאולוגיה סלפית-ג'האדית ומאוכזבים מאל-קאעדה; (ג) קשיים בתכנית "החינוך מחדש" הסעודית המשלבת טיפול פסיכולוגי, סיוע כספי והדרכה דתית; (ד) ליקויים בתיאום הביטחוני בין מדינות המפרץ מחד גיסא, ומעבר קל יחסית לאזרחי המדינות בתוך גוש מדינות המפרץ מאידך גיסא; (ה) יעילות העברת המסרים של הארגון, באמצעות הרשתות החברתיות (מספר המשתמשים ברשתות החברתיות בערב הסעודית הוא מהגבוהים בעולם).¹⁷ לבסוף, הצלחות 'המדינה האסלאמית' כשלעצמן הן גורם מושך עבור רבים הרואים בו נושא הדגל וחוד החנית של האסלאם הסוני.

כמה ממדינות המפרץ היו מעורבות בעבר במימון טרור. חלקן העלימו עין, או לא פעלו באופן מספק לעצירת כספים שהעבירו אנשי עסקים וארגוני צדקה לאורך השנים לארגונים אסלאמיים סלפיים-ג'האדים. הלחץ שהפעילה ארצות הברית לאחר מתקפת הטרור שביצע אל-קאעדה ב-2001 ושרשרת הפיגועים בערב הסעודית במחצית הראשונה של העשור הקודם הביאו את הממלכה לפעול באופן תקיף יותר נגד תופעה זו, ולו כדי למנוע מתקפות טרור נגדה. הקמפיין שמובילה הממלכה בימים אלה, הכולל בין היתר תכניות טלוויזיה ומאמרים בעיתונות היוצאים נגד 'המדינה האסלאמית' ורעיונותיה, נועד לפגוע בהתארגנויות מבית, אך גם לענות על האשמות שמהן עולה כי תמכה בקבוצות אלו בעבר. לשם המחשת כוונותיה תרמה ערב הסעודית 100 מיליון דולר למרכז הלוחמה בטרור של האו"ם.¹⁸

הממלכה אינה יכולה עוד לבודד עצמה מהמלחמות סביבה, כאשר היא מעורבת עמוקות בעימותים אזוריים בעלי השפעה גוברת גם על הזירה הפנימית. לפיכך, עליה לפעול ביתר שאת כדי שיהיה ביכולתה להציב מענה לאתגר שמציבה 'המדינה האסלאמית'. ללא רפורמה מקיפה בתכניות הלימודים והתנעה של דיאלוג בין-עדתית,

לא יעלה בידי הממלכה לעשות זאת. צעירים רבים חוזרים לבתיהם במדינות המפרץ חדורי אידאולוגיה סלפית-ג'האדית, ולאחר שרכשו ניסיון בשדות הקרב. הם יעמידו במבחן את יציבות המשטרים המלוכניים שעדיין נותרו יציבים במזרח התיכון המתפרק.

הערות

- 1 "Islamic State leader urges attacks in Saudi Arabia: speech," *Reuters*, November 13, 2014.
- 2 *Dabiq*, Al-Hayat Media Center, issue 5, p. 3, November 2014.
- 3 "74 held in Saudi for involvement in terror activities," *Al-Arabiya*, 22 March, 2015.
- 4 "Suicide blast kills 21 at mosque in Saudi Arabia," *Al-Arabiya*, 22 May, 2015; "Saudi Security foils terrorist attack on Dammam mosque," *Asharq al-Awsat*, 29 May, 2015.
- 5 "Saudi border guards killed in attack," *Al-Jazeera*, January 5, 2015; "Rocket landings at Saudi-Iraq border under probe," *Arab News*, July 8, 2014.
- 6 "Online Imams Under Scanner," *Arab News*, 10 November 2014.
- 7 "43 Killed, 431 held as Saudi crushes Daesh network," *Khaleej Times*, July 20, 2015.
- 8 "Saudi King issues royal decree cracking down on terrorism," *Asharq al-Awsat*, February 4, 2014.
- 9 "Saudi Arabia grand mufti says ISIS 'enemy number one of Islam'," *Al-Akhbar*, August 19, 2014.
- 10 "Kuwait sacks 198 preachers, including 7 wanted by authorities," *Khaleej Times*, July 8, 2015.
- 11 "Kuwait detains 26 over ISIS suicide attack on mosque: newspaper," *The Daily Star (Lebanon)*, July 6, 2015.
- 12 "US, UAE launch anti-IS online messaging center in Abu Dhabi," *The Daily Star (Lebanon)*, July 8, 2015.
- 13 "ISIS video claims 'we've arrived' in Yemen," *Al-Arabiya*, 26 April, 2015.
- 14 "ISIS claims car bombing near hospital in Yemeni capital," *Al-Arabiya*, July 29, 2015.
- 15 David Pollock, "New Poll Shows Majority of Saudis, Kuwaitis, Emiratis Reject ISIS, Back Two-State Solution with Israel," *Policy Watch* 2329, The Washington Institute, October 23, 2014.
- 16 "Operation Inherent Resolve: Targeted Operations against ISIL terrorist," U.S. Department of Defense, http://www.defense.gov/News/Special-Reports/0814_Inherent-Resolve
- 17 "The Social Media Stars of Saudi Arabia," *Bloomberg*, July 31, 2015.
- 18 "Saudi Arabia Donates \$100 Million to UN Counter-Terrorism Centre," Royal Embassy of Saudi Arabia, Washington D.C., August 7, 2013.